

Άπό τόν Διαφωτισμό στην Μετανεωτερικότητα καί τό Woke κίνημα

Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Αγίου Βλασίου Ίεροθέου

Στόν Εύρωπαϊκό κόσμο -στην Δύση- έπειδή έπικράτησε γιά αιώνες ή σχολαστική θεολογία μέ τήν μεταφυσική καί τόν φεουδαλισμό (11^{ος} - 13^{ος} αι.), γι' αυτό δημιουργήθηκαν διάφορες αντιδράσεις καί ανακατατάξεις. Μετά τόν σχολαστικισμό ακολούθησαν ό νομιναλισμός (14^{ος} αι.), ή Αναγέννηση (15^{ος} αι.), ή Μεταρρύθμιση (16^{ος} αι.), ό Διαφωτισμός (17^{ος} – 18^{ος} αι.), ό Γερμανικός ιδεαλισμός (19^{ος} αι.), ό Ρομαντισμός (19^{ος} αι.), ό Ύπαρξισμός (20^{ος} αι.), ό Νεοθωμισμός (19^{ος}– 20^{ος} αι.) καί άλλα παρεμφερή ιδεολογικά ρεύματα πού δημιούργησαν θεολογικές, φιλοσοφικές, κοινωνικές καί πολιτικές ανακατατάξεις στην Εύρώπη καί πολλά από αυτά τά ρεύματα μέ τήν μετανάστευση πέρασαν καί στην Άμερική, αλλά έπηρέασαν καί τόν δικό μας χώρο.

Στό κείμενο πού ακολουθεϊ θά έντοπισθϊ τί εϊναι ό Διαφωτισμός καί πώς από αυτόν περάσαμε στην έποχή μας στην όποια κυριαρχεϊ κυρίως ή μετανεωτερικότητα - ό μεταμοντερνισμός καί ή Woke κουλτούρα. Τό θέμα εϊναι σοβαρό, καί πρέπει νά δοϋμε τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα πού διέπουν τήν έποχή μας, στην μεγάλη πλειονότητα.

1. Η ιστορία του δυτικού Διαφωτισμού

Όταν κάνουμε λόγο γιά Διαφωτισμό, έννοοϋμε τήν κίνηση εκείνη πού έπιζητοϋσε νά παραμερίση όλες τίς τότε παραδόσεις καί αύθεντίες, δηλαδή τήν μεταφυσική θεολογία καί τόν φεουδαλισμό, καί νά λύση όλα τά θεωρητικά καί πρακτικά προβλήματα τής ζωής μέ τήν λογική σκέψη, τόν όρθό λόγο, αλλά καί τήν ικανοποίηση τών αισθήσεων.

Στην άρχαία έποχή τήν τάση του Διαφωτισμού μπορούμε νά ποϋμε ότι τήν έκπροσωποϋσαν οι σοφιστές. Στην νεώτερη έποχή ή κίνηση του Διαφωτισμού ξεκίνησε από τήν θρησκευτική μεταρρύθμιση του 16^{ου} αϊώνος καί πέρασε σέ άλλους φιλοσόφους, οι όποιοι διακρίνονταν σέ διάφορες σχολές, ανάλογα μέ τήν χώρα στην όποια έργάσθηκαν καί τήν μέθοδο τής φιλοσοφικής τους θεωρίας. Έτσι, μπορούμε νά χωρίσουμε ως έξης τίς έκφράσεις του εύρωπαϊκού Διαφωτισμού.

Πρώτον, εϊναι οι φιλόσοφοι πού διακρίνονται γιά τόν φιλοσοφικό έμπειρισμό, οι όποιοι ως κέντρο τής γνώσεως θέτουν τήν έμπειρία. Έκπρόσωποι του φιλοσοφικού έμπειρισμού εϊναι ό Άγγλος Τζών Λόκ (1632-1704), κατά τόν όποιο κάθε γνώση πηγάζει από τήν έμπειρία, καί άκόμη δέν ύπάρχουν έμφυτες ιδέες, μόνο ή διανοητική λειτουργία καί δύναμη εϊναι έμφυτη. Επίσης, άναφέρουμε τόν Ντέιβιντ Χιούμ (1711-1776), ό όποιος

πρέσβευε ότι η μόνη γνώση είναι εκείνη που προέρχεται από μία ακολουθία ιδεών, οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους, όπως η αρχή της ομοιότητας, η αρχή της γειτνιάσεως και η αρχή της αίτιας και του αποτελέσματος.

Δεύτερον, είναι ο Γαλλικός Διαφωτισμός, ο οποίος ξεκίνησε από τον αγγλικό φιλοσοφικό εμπειρισμό, αλλά προχώρησε ακόμη πιο πέρα, αφού απομακρύνθηκε από τον βρετανικό συντηρητισμό και μεταποίησε αυτές τις ιδέες πιο ριζοσπαστικά. Έτσι, «από τον εμπειρισμό αναπήδησε η αίσθησιοκρατία, από την φυσιοκρατία ο υλισμός, από τον ντεϊσμό ο άθεϊσμός, από τον ήθικό συναισθηματισμό ο κτηνώδης έγωϊσμός». Εκπρόσωποι του Γαλλικού Διαφωτισμού είναι ο Κάρολος Μοντεσκιέ (1689-1755), ο Βολταίρος (1694-1778) και οι Έγκυκλοπαιδιστές, ή γαλλική αίσθησιαρχία και ο Ζάν Ζάκ Ρουσσώ (1712-1778).

Τρίτον, είναι ο Γερμανικός Διαφωτισμός, που εκπροσωπείται από τον Χριστιανό Βόλφ (1679-1754), τον Λέσσινγκ (1729-1781). Επίσης, έδω πρέπει να μνημονεύσουμε και τον γερμανικό ιδεαλισμό του οποίου εκπρόσωποι θεωρούνται ο Έμμανουήλ Κάντ (1724-1804), ο Γιόχαν Φίχτε (1762-1814), ο Γιόχαν Σίλλερ (1759-1805), ο Φρειδερίκος Έγκελς (1770-1831), ο Άρθουρος Σοπενχάουερ (1788-1860).

Τέταρτον, είναι ο Ιταλικός Διαφωτισμός, ο οποίος, όμως, δεν εμφανίστηκε ως ιδιαίτερο φιλοσοφικό σύστημα, αλλά ως μία κίνηση έναντι του Κλήρου, λόγω των υπερβάσεών του.

Πέμπτον, μπορούμε να αναφέρουμε τους Έλληνες διαφωτιστές, οι περισσότεροι των οποίων λαμβάνουν στοιχειά από τον ευρωπαϊκό Διαφωτισμό και τα προσαρμόζουν στα ελληνικά δεδομένα. Πράγματι, στην Ελλάδα ο Διαφωτισμός εμφανίστηκε ως ντεϊσμός, από τον Θεόφιλο Καΐρη, και ως αντίθεση στον Κλήρο και τις πνευματικές δυνάμεις του Έθνους, ως έπηρεασμός από τον υλισμό.

Πρέπει να σημειωθεί ότι κριτική έναντι του αγγλικού Διαφωτισμού έξασκήθηκε τόσο από τον Κάντ, όσο και από τον Ρουσσώ, οι οποίοι, καιτοι έζησαν μέσα στο περιβάλλον του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, εν τούτοις τόνισαν την προτεραιότητα του συναισθήματος, του ανθρωπισμού και της αγαθής και ήθικης βούλησης και όχι του όρθου λόγου.

Επίσης, αντίδραση έναντι του Διαφωτισμού δημιουργήθηκε από το ισχυρό κίνημα του Νεοανθρωπισμού, που εμφανίστηκε τον 18^ο αιώνα με υπερμάχους τον φιλόσοφο Βόλφ και τον θεολόγο Σλαϊερμάχερ. Ακόμη, βαρύ κτύπημα έναντι του Διαφωτισμού επέφερε και ο Ρομαντισμός, ή το ρομαντικό κίνημα. Έτσι, από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, θεωρείται ξεπερασμένος ο ευρωπαϊκός Διαφωτισμός, αφού άλλωστε

ἀναπτύχθηκαν καί ἄλλες ἐπιστῆμες, ὅπως ἡ ψυχανάλυση, ἡ ὑπαρξιακή φιλοσοφία, κλπ. πού ὑπερέβησαν τό κίνημα καί τίς φιλοσοφικές ἀρχές τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ.

Ὁ εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός στό θρησκευτικό ἐπίπεδο προσπάθησε νά δημιουργήσῃ μιὰ «φυσική θρησκεία». Οἱ περισσότεροι διαφωτιστές δέχονταν τήν ὕπαρξη τοῦ Θεοῦ (ντεϊσμός), ἀλλά ἀπέρριπταν τήν διδασκαλία περί τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος καί ἀναζητοῦσαν τόν πυρήνα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς στήν ἠθικότητα. Οἱ θρησκευόμενοι διαφωτιστές ἦταν ἐναντίον τῶν διαφόρων θρησκειῶν καί τῶν δογμάτων καί ὑποστήριζαν τήν ἀνεξιθρησκεία. Βέβαια, οἱ ἀκραῖοι διαφωτιστές κατέληξαν στόν ὕλισμό καί τήν ἀθεΐα.

Πέρα ἀπό αὐτό, ὁ εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός εἶχε πολλά ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα καί, βέβαια, ὠφέλησε τήν Δύση στόν χῶρο τῆς παιδείας καί τοῦ δικαίου. Ὡς πρός τό δίκαιο οἱ διαφωτιστές ὑποστήριζαν τήν ὕπαρξη τοῦ «φυσικοῦ δικαίου» καί, βέβαια, ἔτσι ἔδιναν προτεραιότητα στά φυσικά δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου ἐναντι τοῦ θετικοῦ δικαίου πού καταρτίζεται διά τῆς νομοθεσίας. Ὑποστήριζαν τήν θεωρία περί τοῦ χωρισμοῦ τῶν ἐξουσιῶν, συνιστοῦσαν τήν κατάργηση τῶν ἀπάνθρωπων βασανιστικῶν ποινῶν, ἔτειναν πρός τόν κοσμοπολιτισμό, ἀλλά ὑποστήριζαν καί τά ἐθνικά κινήματα τῶν λαῶν ὑπέρ τῆς ἀνεξαρτησίας τους. Γενικά, ὑποστήριζαν τά ἀτομικά δικαιώματα τοῦ πολίτου.

Ὁ Διαφωτισμός ἔδωσε ὦθηση στήν παιδεία, ἀφοῦ ζήτησε τήν γενίκευση τῆς στοιχειώδους ἐκπαιδύσεως καί τήν συστηματική διαμόρφωση τῆς ἐπαγγελματικῆς μορφώσεως. Ἐπίσης, πρότεινε νέους τρόπους ἀγωγῆς καί διδασκαλίας. Ὅμως, οἱ διαφωτιστές ἐλέγχονται γιά τό ὅτι πίστευαν ἀποκλειστικά στήν δύναμη τοῦ λογικοῦ καί εἶχαν παραμελήσει τό συναίσθημα καί τήν βούληση.

Γενικά, ὁ Διαφωτισμός ὑπῆρξε εὐεργετικός γιά τήν ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημῶν, τῆς παιδείας, τῶν τεχνῶν, ἀλλά καί τῆς πολιτικῆς καί οἰκονομικῆς ζωῆς. Καί, βέβαια, στούς διαφωτιστές ἐπικρατοῦσαν αἰσιόδοξες ἀπόψεις γιά τό μέλλον τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνθρωπότητας. Ὑπῆρξε, ὅμως, βλαπτικό στό ὅτι ταύτισε τήν λογική μέ τήν ὕπαρξη τοῦ ἀνθρώπου.

Ἀπό τήν μικρή αὐτή ἀναδρομή γίνεται φανερό ὅτι ὁ εὐρωπαϊκός Διαφωτισμός στηρίχθηκε πολύ στόν ἀνθρώπινο παράγοντα, ἔθεσε ὡς κέντρο τόν ὀρθό λόγο κατά προτεραιότητα, ἐξεδίωξε τόν Θεό ἀπό τήν ζωή τοῦ ἀνθρώπου, σέ μερικές δέ περιπτώσεις τόν διέστρεψε, καί ἀκόμη στράφηκε ἐναντίον τῶν Κληρικῶν. Ὅλη αὐτή ἡ κίνηση δέν εἶναι ἄσχετη ἀπό τήν ταύτιση θεολογίας καί μεταφυσικῆς, πού καλλιεργήθηκε στήν Δύση, καί ἀπό τήν φεουδαρχία τῶν Φράγκων.

Είναι φανερό ότι για την Όρθόδοξη Έκκλησία δέν δημιουργήθηκε πρόβλημα αναφορικά μέ την παιδεία καί την πρόοδο τών έπιστημών, αλλά μέ την μεταφορά όλου του πνεύματος του δυτικού Χριστιανισμού πού γέννησε τόσο την μεταφυσική καί την φεουδαρχία, όσο καί την αντίδραση έναντίον αυτών μέ την εμφάνιση τής άθεΐας καί τής φυσικής θρησκείας. Μέ άλλα λόγια, όταν μέ την πρόφαση τών νέων δεδομένων τής έπιστήμης καί τής παιδείας, μεταφερόταν ή άθεΐα καί ο άντικληρικαλισμός, όπως επικρατοΐσε στον δυτικό χώρο, αυτό δημιουργοΐσε προβλήματα στην Όρθόδοξη Ανατολή, πού δέν είχε τέτοιες πνευματικές προδιαγραφές καί προϋποθέσεις.

2. Τά βασικά στοιχεία του εύρωπαϊκού Διαφωτισμοΐ

Είναι ανάγκη, όμως νά δοΐμε ποιά είναι τά κύρια στοιχεία πού συγκροτοΐν τον λεγόμενο εύρωπαϊκό ή δυτικό Διαφωτισμό. Καί αυτό είναι σημαντικό, γιατί πολλοί στρέφονται έναντίον του εύρωπαϊκού Διαφωτισμοΐ, όπως καί άλλοι τον εκτιμοΐν πολύ, χωρίς όμως νά γνωρίζουν καί οί δύο αυτές ομάδες ανθρώπων ποιά είναι τά στοιχεία εκείνα πού τον χαρακτηρίζουν. Μποροΐμε νά ύπογραμμίσουμε τέσσερα βασικά σημεία πού συνιστοΐν τό πνεΐμα του Εύρωπαϊκού Διαφωτισμοΐ.

Πρώτον, είναι ή θεωρία του **καθαροΐ λόγου**. Θεωρεΐται ότι ή λογική, ο όρθός λόγος είναι ή βασική συγκρότηση του ανθρώπινου «είναι». Είναι σημαντικό ότι ο Ντεκάρτ, μέ τό γνωστό απόφθεγμα «σκέπτομαι, άρα ύπάρχω», πού ταυτίζει την ύπαρξη του ανθρώπου μέ τον λόγο καί την σκέψη, όποτε τό βαθύτερο είναι τής ύπαρξεώς του είναι ο σκεπτόμενος άνθρωπος, ήταν Αύγουστινιανός μοναχός. Είναι επίσης γνωστόν ότι ο ιερός Αύγουστίνος, πού άποτελεΐ τον κεντρικό πυρήνα τής δυτικής θεολογίας καί φιλοσοφίας, συνδέει καί ταυτίζει τον άνθρωπο μέ την συνείδηση καί την αυτογνωσία.

Δεύτερο γνώρισμα του εύρωπαϊκού Διαφωτισμοΐ είναι ή **άτομοκρατία**, δηλαδή ή έξαρση του άτομου καί του ύποκειμένου. Ο άτομισμός εκφράσθηκε μέ τά άτομικά δικαιώματα. Αυτό χαρακτηρίζει την σύγχρονη κοινωνία μας. "Ολοι ένδιαφέρονται για την έκπλήρωση τών άτομικών δικαιωμάτων τους. Ζοΐμε σέ μία εποχή άπόλυτου δικαιωματομοΐ.

Τρίτο γνώρισμα του εύρωπαϊκού Διαφωτισμοΐ είναι ή **χρησιμοθηρία**, δηλαδή ή χρησιμοθηρική αντιμετώπιση τών θεμάτων τής ζωής. Αυτό τό συναντοΐμε στην τέχνη, στην παιδεία, στίς κοινωνικές έκδηλώσεις, άκόμη καί στίς σχέσεις μεταξύ τών ανθρώπων. Εκείνο πού μετράει σήμερα είναι τό τί μās χρησιμεΐει ένα άντικείμενο, μία σχέση, μία επικοινωνία. Τό μάθημα του Σχολείου είναι καλό, αν μās χρησιμεΐει κάπου. Τό ίδιο βλέπομε καί στην θρησκεία. Η θρησκεία έχει άξία εάν ικανοποιή τον άνθρωπο,

ἂν τὸν ἀναπαύη, γιατί διαφορετικά δέν χρειάζεται καί αὐτή.

Τό τέταρτο γνῶρισμα τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ εἶναι ἡ **εὐδαιμονία**. Βέβαια, ὅταν ἐδῶ χρησιμοποιοῦμε τὸν ὄρο *εὐδαιμονία*, δέν τὸν ἐννοοῦμε μέ τήν ἀρχαία κλασσική φιλοσοφική ἔννοια καί σημασία, ὡς ἐπιστροφή τῶν φύσει ἀθανάτων ψυχῶν στόν κόσμον τῶν ιδεῶν, ἀλλά μέ τήν σημασία τῆς αἰσθησιοκρατίας καί ἡδονοκρατίας πού θυμίζει βασικές ἀπόψεις τῆς ἐπικούρειας φιλοσοφίας. Εἶναι χαρακτηριστικές οἱ ἀπόψεις τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ ἀγγλικῦ Διαφωτισμοῦ Τζῶν Λόκ ὅτι «κάθε γνώση πηγάζει ἀπό τήν ἐμπειρία» καί ὅτι «δέν ὑπάρχουν ἔμφυτες ιδέες». Ἔτσι, ἡ γνώση εἶναι ἀπόρροια τῶν ἐμπειριῶν πού προέρχονται ἀπό τὸν κόσμον τῶν αἰσθήσεων καί ἀπό τήν διεργασία τοῦ λογικοῦ. Ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι *tabula rasa*, δηλαδή «ἄγραφος χάρτης», ὅπου ἀποτυπώνονται αὐτές οἱ ιδέες καί ἔτσι ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τήν γνώση. Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ρήση τοῦ ἐμπειρικοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου «οὐδέν ἐν τῇ νοήσει, ὃ μὴ πρότερον ἐν τῇ αἰσθήσει».

Αὐτά τὰ τέσσερα χαρακτηριστικά γνῶρισματά τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, ὁ καθαρὸς λόγος, ὁ ἀτομισμὸς μέ τὰ ἀτομικά δικαιώματα, ἡ χρησιμοθηρία καί ἡ εὐδαιμονία, δημιουργοῦν τεράστια προβλήματα στόν ἄνθρωπον καί τήν κοινωνία.

Κατ' ἀρχάς, ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται ἕνα ὑπαρξιακό κενό, δέν μπορεῖ νά λύση βασικά ὑπαρξιακά του προβλήματα, γιατί ἐξαντλεῖται ἀποκλειστικά στόν ἑαυτό του καί τίς ἐλεύθερες ἐπιλογές του. Ἔπειτα, ἡ κοινωνία διασπᾶται, γιατί ὅταν δέν ἀναπτύσσονται ὑγιεῖς σχέσεις, ὅταν οἱ ἄνθρωποι γίνονται ἄτομα καί ἀπομονώνονται, τότε δέν μποροῦμε νά μιλοῦμε καί γιά κοινωνία ἀληθινή. Αὐτό ἐπηρεάζει καί τήν Ἐκκλησία. Ἡ ἐκκλησιαστική ζωή, μετατρέπεται σέ μιὰ ἀπλῆ θρησκευτική ζωή, στήν ὁποία κυριαρχεῖ τό ἄτομον καί ὁ ἄνθρωπος ἀντί νά ἐνδιαφέρεται γιά τήν ἔνταξη σέ κοινωνία καί ἀνάπτυξη τῆς κοινωνίας, ἐνδιαφέρεται πρωτίστως γιά μιὰ ἠθική ζωή.

3. Ὁ Διαφωτισμὸς στήν Ἑλλάδα

Γιά δύο περίπου αἰῶνες ἡ Πατρίδα μας βασανίζεται ἀπό τήν διελκυστίνδα μεταξὺ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ καί τῆς ἑλληνορθόδοξου Παραδόσεως. Μέσα ἀπό αὐτήν τήν προοπτική μποροῦμε νά δοῦμε ὅλα ὅσα ἔγιναν στόν χῶρον μας τούς δύο τελευταίους αἰῶνες, ἀλλά καί τήν ἀτμόσφαιρα πού ἐπικρατεῖ σήμερα στόν τόπον μας.

Ἀπό τό ἕνα μέρος ἐπικρατεῖ διάχυτα τό πνεῦμα τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ, τό ὁποῖο ἀνέλαβε νά μεταφέρει ἡ παιδεία. Πράγματι, στήν παιδεία μας, στό πνεῦμα καί τήν φιλοσοφία της, ἐπικρατοῦν οἱ ιδέες τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ ἕως σήμερα.

Από τό ἄλλο μέρος στόν τόπο μας καλλιεργήθηκε μιά ιδιαίτερη παράδοση, τήν ὁποία μποροῦμε νά ὀνομάσουμε Ρωμηοσύνη, τήν ὁποία συναντοῦμε στά διάφορα στρώματα τοῦ λαοῦ μας καί φαίνεται καθαρά στά ἤθη καί τά ἔθιμα τοῦ λαοῦ, στήν κοινωνική καί ἐκκλησιαστική ζωή, σέ λογοτεχνικά κείμενα κλπ. Εὐτυχῶς τόν τελευταῖο καιρό ὁ παραμελημένος κόσμος τῆς παραδόσεώς μας βγαίνει στήν ἐπιφάνεια καί ἐκτιμᾶται πάρα πολύ. Ἡ ἀγιογραφία, ἡ μουσική, οἱ δημοτικοί χοροί, οἱ λαϊκές παραδόσεις, πού ὅλα αὐτά πρέπει νά τά ἀντικαταστήσουμε μέ τό βυζαντινό καί τό ρωμαίικο, εἶναι ἐπικάιρα καί γίνονται ἀποδεκτοί ἀπό τόν λαό μας.

Ἄν συγκρίνουμε τόν εὐρωπαϊκό Διαφωτισμό, στά τέσσερα αὐτά γνωρίσματα, μέσα ἀπό τήν προοπτική τῆς Ὁρθόδοξου θεολογίας, στήν ἀληθινή της ἔκφραση, θά δοῦμε τήν μεγάλη διαφοροποίηση. Πράγματι, ἡ ἐκκλησιαστική ζωή διακρίνεται γιά τά ἀντίστοιχα τέσσερα γνωρίσματα.

Πρῶτον, στήν ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική ζωή, ὅπως ἐκφράζεται ἀπό τούς ἁγίους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας, κέντρο τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ὁ λόγος, ἡ λογική, ἀλλά ὁ νοῦς, ἡ καρδιά. Στήν ὀρθόδοξη θεολογία, φαίνεται καθαρά ὅτι ἡ ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἀποτελεῖται ἀπό δύο κέντρα, πού ἔχουν δύο παράλληλες λειτουργίες, ἦτοι τόν νοῦ καί τόν λόγο. Δέν μπορεῖ νά γίνῃ σύγχυση μεταξύ τῶν δύο αὐτῶν κέντρων, γιατί κάτι τέτοιο συνιστᾷ τήν «πνευματική αὐτοκτονία» τοῦ ἀνθρώπου.

Δεύτερον, στήν ὀρθόδοξη θεολογία διδάσκεται ἡ ὑπέρβαση τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων. Οἱ ἐμπνεόμενοι ἀπό τόν ὀρθόδοξο φωτισμό δέν διακατέχονται ἀπό τήν τυραννία τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων, τόν λεγόμενο δικαιωματοισμό, ἀλλά ἀπό τήν προσφορά τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτό σημαίνει ὅτι δέν ἀναζητοῦν τίς ἀτομικές ἐλευθερίες, ἀλλά τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου.

Τρίτον, στήν χρησιμοθηρία τοῦ δυτικοῦ Διαφωτισμοῦ ἀντιπαρατίθεται ἡ ὀρθόδοξη ἐκκλησιαστική φιλοθεΐα καί φιλανθρωπία. Ὁ θεούμενος εἶναι πραγματικά φιλόθεος καί φιλόανθρωπος, ὅποτε διακρίνεται γιά τήν ἀνιδιοτελεῖ ἀγάπη. Ἐκφραση τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης εἶναι ἡ προσφορά, ἡ ἐκούσια στέρηση καί σταύρωση, χάρι τοῦ ἀδελφοῦ. Ὁ θεούμενος δέν βλέπει τήν χρησιμοθηρία, ἀλλά τήν ὄντολογία καί κυρίως τήν σχέση μέ τό ὑπέρτατο ὄν καί τά ἄλλα ἀνθρώπινα ὄντα.

Τέταρτον, στήν εὐδαιμονία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ ὁ φορεὺς τῆς Ὁρθόδοξου Παραδόσεως ἀντιπαρατάσσει τήν ἀσκητική ζωή, ἡ ὁποία δέν περικλείεται μέσα στά ὅρια τῆς στερήσεως, ἀλλά τῆς μεταμορφώσεως. Δηλαδή, ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἐνέργεια τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ μεταμορφώνεται ὀλοκληρωτικά, ὅποτε καί αὐτό τό σῶμα του γίνεται ναός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δηλαδή γίνεται ἱερό λείψανο, πού θαυματουργεῖ.

Έτσι, στην Όρθόδοξη Παράδοση μιλάμε για μεταμόρφωση τῶν αἰσθήσεων.

Άκριβῶς δέ αὐτά τὰ τέσσερα γνωρίσματα δείχνουν τήν διαφορά μεταξύ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ καί τοῦ ὀρθοδόξου φωτισμοῦ.

4. Από τόν Διαφωτισμό στήν Μετανεωτερικότητα

Κάνοντας λόγο γιά τόν Διαφωτισμό, πρέπει νά γίνη ἀναφορά γιά τό πῶς ὁ δυτικός κόσμος πέρασε ἀπό τόν Διαφωτισμό στήν Μετανεωτερικότητα. Πρόκειται γιά μιά κίνηση πού εἶναι ἐνδιαφέρουσα, γιατί παρουσιάζει καί τήν ἀγωνία τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά καί τήν ἀδυναμία πολλῶν νέων συστημάτων νά τόν ἀναπαύσουν.

Στήν Εὐρώπη, μετά ἀπό τήν ἀποκοπή της ἀπό τήν Όρθόδοξη Ἀνατολή, αὐτό πού ὀνομάζουμε Βυζάντιο - Ρωμανία, παρατηρήθηκε μιά ἔντονη ζύμωση γιά τήν εὕρεση τῆς αὐτοσυνειδησίας της. Προσπάθησαν, δηλαδή, οἱ ἄνθρωποι νά βροῦν τήν ταυτότητά τους καί νά δημιουργήσουν ἕνα δικό τους πολιτιστικό τρόπο ζωῆς. Στόν χῶρο τῆς δυτικῆς θεολογίας ἀναπτύχθηκε ὁ Σχολαστικισμός, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιώντας μεταφυσική ὀρολογία καί μεθοδολογία προσπαθοῦσε νά ὀριοθετήση τόν Θεό καί ὅλα ὅσα ἔχουν σχέση μέ τήν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Αναγέννηση ὑπῆρξε ἕνας καθοριστικός σταθμός στήν ἱστορία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, καί μάλιστα χαρακτηριστικό γνώρισμά της εἶναι ἡ στροφή τῶν ἀνθρώπων στίς κλασσικές σπουδές, κατ' ἀρχάς στόν Ἀριστοτέλη, ἔπειτα στόν Πλάτωνα. Μετά τήν Αναγέννηση ἀναπτύχθηκαν διάφορα φιλοσοφικά ρεύματα.

Εἰδικότερα, θά ἤθελα νά ἀναφερθῶ πολύ συνοπτικά στήν πορεία τῆς Εὐρώπης καί γενικά τοῦ δυτικοῦ κόσμου ἀπό τόν Διαφωτισμό μέχρι τήν Μετανεωτερικότητα πού κυριαρχεῖ σήμερα.

Στό θέμα αὐτό θά μᾶς βοηθήση τό βιβλίο *Ὁ κορεσμένος ἑαυτός* τοῦ Kenneth Gergen, ὁ ὁποῖος εἶναι Καθηγητής τῆς Ψυχολογίας στό Κολέγιο Σουόρθορ καί μάλιστα «ἕνας ἀπό τούς σημαντικότερους κοινωνικούς ἐπιστήμονες τῆς ἐποχῆς μας». Θά δοῦμε τὰ τέσσερα μεγάλα ρεύματα - κινήματα, πού παρατηρήθηκαν τούς τελευταίους αἰῶνες στήν Δύση, ὅπως ἀναλύονται ἀνάγλυφα ἀπό αὐτόν τόν συγγραφέα - ἐπιστήμονα.

Πρῶτον. Ὁ Διαφωτισμός, ὅπως εἶδαμε συνοπτικά προηγουμένως, κυριάρχησε τόν δέκατο ἔβδομο καί δέκατο ὄγδοο αἰῶνα. Κύρια γνωρίσματά του εἶναι ὁ ὀρθός λόγος καί ἡ παρατήρηση. Ὅπως παρατηρεῖ ὁ Gergen «ἡ λογική καί ἡ παρατήρηση ἀποτελοῦσαν ἀντικείμενα θαυμασμοῦ πολύ πρὶν τόν εἰκοστό αἰῶνα. Κατά τήν διάρκεια τοῦ δεκάτου ἑβδόμου καί δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα εἶχαν ἀποκτήσει ὑψηλό γόητρο». Οἱ διαφωτιστές

έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στίς ικανότητες του ατόμου για παρατήρηση.

Δεύτερον. Κατά τά τέλη του 18^{ου} και τίς αρχές του 19^{ου} αιώνα παρατηρήθηκε ή έξαρση του Ρομαντισμού. Τότε άκριβώς άμφισβητήθηκε ή ύπεροχή τής λογικής και τής παρατήρησης και δημιουργήθηκε ένας καινούριος κόσμος, ό κόσμος τής βαθύτερης «ένδοχώρας», πού βρίσκεται κάτω από επίστρωμα τής συνειδητής λογικής. Ό Wordsworth άποκάλεσε αυτή τήν βαθύτερη ένδοχώρα «μιά παρουσία πού μέ ένοχλεϊ». Για τόν Shelley ήταν μία «άόρατη δύναμη» και για τόν Baudelaire ένα «φωτοβόλο σπήλαιο».

Ό Ρομαντισμός έδωσε διάφορα έσωτερικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα στον άνθρωπο, όπως τό πάθος, τήν ψυχή, τήν δημιουργικότητα και τό ήθος. Αναπτύχθηκε μία κίνηση ή όποία έδωσε σημασία στο βάθος του ανθρώπου, στην καλλιέργεια του έρωτα, τής φαντασίας, ή όποία έθεωρείτο «πολύτιμο άπόκτημα, γιατί διευκόλυνε τήν φυγή από τά επίγεια δεδομένα τής καθημερινής ζωής». Ό Ρομαντισμός έχει σχέση μέ αυτό πού ονομάζουμε «μιά παρουσία του άπόντος», καθώς επίσης κατά τήν ρομαντική περίοδο απέκτησαν νέες διαστάσεις ή ήθική, ή θρησκεία και ό μυστικισμός. Αυτή βέβαια ή κίνηση του Ρομαντισμού φαίνεται διάχυτα στην μουσική, τόν καλλιτεχνικό τομέα, τήν ψυχολογία. Γενικά, τό ρομαντικό κίνημα έξύμνησε τήν αγάπη, τόν άλτρουισμό και τήν θυσία για χάρη των άλλων ανθρώπων.

Τρίτον. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και τόν 20^ο αιώνα εξασθένησε ό Ρομαντισμός και παρατηρείται ή άνοδος του Μοντερνισμού ή Νεωτερικότητας, πού στην πραγματικότητα συνίσταται στην έπιστροφή του Διαφωτισμού. Για τούς μοντερνιστές τά χαρακτηριστικά του έαυτου «δέν έδρεύουν στο βασίλειο του βάθους, αλλά στην ικανότητά μας νά σκεπτόμαστε λογικά... Οι μοντερνιστές πιστεύουν στα εκπαιδευτικά συστήματα, σε μιά άδιατάρακτη οικογενειακή ζωή, στην ήθική εκπαίδευση και στην όρθολογική έπιλογή του γαμηλίου συντρόφου».

Τό κίνημα του Μοντερνισμού ή Νεωτερικότητας έπηρέασε τήν έπιστήμη, άφοϋ χαρακτηριστικό γνώρισμα του Μοντερνισμού ήταν ή λογική και ή παρατήρηση, συνετέλεσε στο νά εξαφανισθοϋν από τά πανεπιστημιακά προγράμματα σπουδών ή ήθική, ή θεολογία και ή μεταφυσική και έπηρέασε όλες τίς τέχνες και τούς τρόπους ζωής του ανθρώπου, όπως τόν χορό, τήν μουσική, καθώς επίσης συνετέλεσε στο νά παρουσιασθί «τό έπάγγελμα τής δημόσιας διοίκησης».

Η περίοδος του Μοντερνισμού δημιούργησε τήν έντύπωση, λόγω των ιδιαιτέρων χαρακτηριστικών του, πού είναι ή αίτιοκρατία και ή παρατήρηση, ότι θά λύση τά έπισωρευμένα και δυσεπίλητα προβλήματα του ανθρώπου μέ μιά μορφή διακυ-

βέρνησης (δημοκρατία ή φασισμός) ή με ένα απλό οικονομικό σύστημα (καπιταλισμό ή κομμουνισμό).

Τέταρτον. Στην σύγχρονη εποχή παρατηρείται από επιστήμονες που μελετούν τά κοινωνικά φαινόμενα, κυρίως στον Δυτικό χώρο, η εμφάνιση του Μεταμοντέρνου πολιτισμού ή της λεγομένης Μετανεωτερικότητας, άφου διαπιστώθηκε ότι τό λεγόμενο νεωτερικό παράδειγμα, τό όποιο ύποσχόταν καλύτερο κόσμο, απέτυχε στην προσπάθεια νά δώση λύσεις. Καί πράγματι διαπιστώνεται ότι αυτή ή Μετανεωτερικότητα ή τό Μεταμοντέρνο είναι εκείνο που κυριαρχεί στίς ήμέρες μας.

Τό Μεταμοντέρνο - ή Μετανεωτερικότητα άμφισβητεί τήν αίτιοκρατία καί τήν λεγομένη πραγματικότητα, πάνω στην όποία στηρίχθηκε ό Διαφωτισμός καί ό Μοντερνισμός καί στρέφεται περισσότερο πρός τήν πλουραλιστικότητα. Σέ αυτό βοηθήθηκε πολύ καί από τήν ανάπτυξη τών συγχρόνων έπιστημών, οι όποιες διέλυσαν τήν μηχανιστική αίτιοκρατία. «Η εμφάνιση του μεταμοντέρνου πολιτισμού» είναι χαρακτηριστικό γνώρισμα τής εποχής μας.

5. Τά γνωρίσματα τής Μετανεωτερικότητας

Πολλά είναι τά γνωρίσματα που χαρακτηρίζουν τόν Μεταμοντέρνο πολιτισμό ή τήν λεγομένη Μετανεωτερική εποχή. Ό Kenneth Gergen, στό βιβλίο του «Ό κορεσμένος έαυτός», αναλύει διεξοδικά τό θέμα αυτό μέσα από ψυχολογικές καί κοινωνικές παρατηρήσεις ειλημμένες από διάφορες μορφές τής καθημερινής ζωής τών ανθρώπων. Θά ήθελα νά παρουσιάσω μερικά από αυτά τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα.

Η λέξη «κορεσμός» δηλώνει κάτι που είναι γεμάτο, πλήρες. Κορεσμένος είναι αυτός που αισθάνεται γεμάτος καί κορεσμένη άγορά είναι εκείνη που είναι γεμάτη από τά επαγγέλματα. Έτσι ό άνθρωπος του 20^{ου} αιώνα αισθάνεται κορεσμένος από τά δύο ρεύματα του ρομαντισμού καί του μοντερνισμού καί άναζητά κάτι άλλο διαφορετικό. Έτσι συνδέεται ή κατάσταση του κορεσμού με τόν μεταμοντερνισμό, τήν μετανεωτερικότητα.

Στήν εποχή μας ό άνθρωπος βρίσκεται σέ μιά κατάσταση διαρκούς «δόμησης καί αναδόμησης», σέ μιά άναζήτηση κάτι καινούργιου, όποτε αναπτύσσεται ή μετανεωτερικότητα, με τόν πλουραλισμό. Έτσι αναπτύσσονται τρία γνωρίσματα, «ή άμφισβήτηση τής αύθεντίας», «ή κατάρρευση τής λογικής τάξης» καί «ή άπώλεια του άναγνωρίσιμου». Τά σύγχρονα κινήματα άφύπνισης – woke culture είναι κινήματα κατάργησης όλων τών διακρίσεων, πλήρους αισθησιακής άπόλαυσης έκφράζουν αυτό τό φαινόμενο

του κορεσμού.

Έρευνώντας τά γνωρίσματα της μετανεωτερικής εποχής βλέπουμε ότι παρατηρείται έντονα στις ημέρες μας «**ή άμφισβήτηση της αύθεντίας**», άφοϋ καταρρέουν κυριολεκτικά μορφές αύθεντίας, όποτε εισάγεται ή άμφισβήτηση τών πάντων. Η Μετανεωτερική κίνηση διαπιστώνει ότι ύπάρχουν πολλοί τρόποι για νά πλησιάση κανείς τήν άλήθεια, τήν όποία άλήθεια δέν τήν έκφράζει κανείς άπόλυτα.

Άκόμη, ένα γνώρισμα του μεταμοντέρνου είναι «**ή κατάρρευση της λογικής τάξης**». Αυτό πού για τόν ένα θεωρείται λογικό δέν θεωρείται λογικό άπό τόν άλλο, γιατί δέν ύπάρχει άπόλυτη άντικειμενικότητα. «Άν όλα είναι λογικά, τότε τίποτε δέν είναι λογικό». Γι' αυτό πολλοί μεταμοντέρνοι σήμερα ίσχυρίζονται ότι «οί όροι όπως μή λογικό καί παράλογο μετατρέπονται σέ μέσα κοινωνικοϋ έλέγχου καί πιθανής καταστολής».

Η άμφισβήτηση της αύθεντίας καί ή κατάρρευση της λογικής έχουν όπωσδήποτε σχέση μέ τήν «**άπώλεια του άναγνωρίσιμου**», καθώς ό άνθρωπος μέ τήν πάροδο του χρόνου άναγνωρίζει τήν πολυπλοκότητα τών πραγμάτων, όπως επίσης έχει σχέση καί μέ «τήν κοινωνική κατασκευή της πραγματικότητας», έπειδή διάφοροι κατασκευάζουν τήν πραγματικότητα, άφοϋ άκόμη καί πολιτικά γεγονότα σκηνοθετούνται για μία κατανάλωση στό κοινό, καί διάφορα γεγονότα κατασκευάζονται, ώστε νά δημιουργηθί ή έντύπωση ότι συμβαίνουν σημαντικά πράγματα.

Γενικά ή μεταμοντέρνα κοινωνία διακρίνεται για έναν πλουραλισμό, άφοϋ «ή μεταμοντέρνα θέση σηματοδοτείται άπό μία πληθώρα φωνών πού συναγωνίζονται ή μία τήν άλλη για δικαίωμα στην πραγματικότητα - νά γίνουν άποδεκτές ως νόμιμες έκφράσεις της άλήθειας καί του καλού». Στην μεταμοντέρνα άντίληψη διάφορες λειτουργίες του άνθρώπου, όπως ή λογική καί τό συναίσθημα δέν συνιστούν τίς πραγματικές καί σημαίνουσες ιδιότητες του άτομου. «Σύμφωνα μέ τίς μεταμοντέρνες θέσεις τά άτομα βρίσκονται σέ κατάσταση διακοϋς δόμησης καί αναδόμησης - σέ έναν κόσμο, στον όποιο κυκλοφορεί, ό,τιδήποτε μπορεί νά γίνει άντικείμενο διαπραγματεύσης».

Ίσως πρέπει νά χαρακτηρίσουμε τό κίνημα του Μεταμοντερνισμού ως ένα κίνημα πλουραλισμοϋ σέ όλες τίς έκδηλώσεις της ζωής του άνθρώπου, άκόμη καί στην θρησκευτική του ζωή. Ο Μεταμοντερνισμός στό θρησκευτικό χώρο έκδηλώνεται ως ένας συγκρητισμός, ως μία οικουμενική θεώρηση της θρησκείας, σύμφωνα μέ τήν όποία όλοι οί πιστοί τών θρησκειών, πρέπει νά άποδεσμευθοϋν άπό τούς φραγμούς της θρησκείας τους καί νά συνεννοϋνται μέ τούς όπαδούς τών άλλων θρησκειών.

Έκτός αυτού ό Μεταμοντερνισμός συνδέεται καί μέ τήν στροφή του άνθρώπου

από τόν έαυτό του στήν σχέση, στήν κοινωνία μέ τούς άλλους. Ο Διαφωτισμός, ο Ρομαντισμός και ο Μοντερνισμός, καλλιεργώντας ο καθένας αντίστοιχα τήν λογική ή τό συναίσθημα, κρατούσαν τόν άνθρωπο κλεισμένο μέσα στά όρια τοῦ έαυτοῦ του, και τόν θεωρούσαν σαν «μιά απομονωμένη, σχεδόν μηχανική όντότητα». Στήν μεταμοντέρνα αντίληψη τῆς κοινωνίας τοῦ ανθρώπου και τοῦ κόσμου, δίνεται μεγάλη σημασία στήν σχέση τοῦ ενός πρός τόν άλλον.

Θεωρῶ πολύ σημαντικό νά παρατεθῆ ὁ λόγος τοῦ Kenneth Gergen για τόν Μεταμοντερνισμό: «Μέ τήν έξάπλωση τῆς μεταμοντέρνας συνείδησης γινόμαστε μάρτυρες τῆς έξαφάνισης τῆς προσωπικῆς εὐκρίνειας, τῆς λογικῆς, τῆς αὐθεντίας, τῆς δέσμευσης, τῆς ἐμπιστοσύνης, τῆς αἴσθησης τῆς γνησιότητας, τῆς εἰλικρίνειας, τῆς πίστης στήν ἠγεσία, τοῦ βάθους τῶν αἰσθημάτων και τῆς πίστης στήν πρόοδο. Στήν θέση ὄλων αὐτῶν ἀναδύεται μιά ἀνοιχτή πλάκα πάνω στήν ὁποία τά πρόσωπα μποροῦν νά χαράσουν, νά σβήνουν και νά ξαναγράφουν τίς ταυτότητές τους, ἔτσι ὅπως ζητᾶ ἢ ἐπιτρέπει τό διαρκῶς μεταβαλλόμενο, μονίμως διευρυνόμενο και ἀσυνάρτητο δίκτυο τῶν σχέσεων».

Στίς σύγχρονες κοινωνίες μας παρατηρεῖται ἔντονο πρόβλημα πού ἐκφράζεται μέ τρεῖς βασικές ἐκφράσεις, ὅπως «κοινωνικός κορεσμός», «ἐποικισμός τοῦ έαυτοῦ» και «ἡ πολυφερνική κατάσταση».

Όταν γίνεται λόγος για «**κοινωνικό κορεσμό**» ἐννοεῖται ὅτι ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά περιορίζη τίς σχέσεις του στό κοντινό του περιβάλλον, ἀλλά βοηθούμενος και ἀπό τόν σύγχρονο τρόπο ζωῆς, ἐπιθυμεῖ και ἐπιδιώκει τόν «πολλαπλασιασμό τῶν σχέσεων», τίς μετακινήσεις, τήν διαρκῆ ἀλλαγῆ στους τρόπους ζωῆς.

Ο «**ἐποικισμός τοῦ έαυτοῦ**» συνίσταται «στήν πρόσκτηση πολλαπλῶν και ἀνόμοιων δυνατοτήτων σχετικά μέ τόν τρόπο πού ζεῖ κανείς». Τελικά, ὁ σύγχρονος ἄνθρωπος γεμίζει τόν έαυτό του μέ πολλές δυνατότητες και ἐπιθυμίες.

Και ἡ λεγομένη «**πολυφέρνεια**» ἀναφέρεται γενικά στήν «διάσπαση τοῦ ἀτόμου σέ μιά πολλαπλότητα προσωπικῶν ἀμφιέσεων».

Όλα αὐτά πού τονίστηκαν προηγουμένως δείχνουν καθαρά ὅτι στόν δυτικό κόσμο ὑπάρχει μεγάλη σύγχυση γύρω ἀπό τόν καθορισμό τοῦ τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, ποιά εἶναι ἡ ὄντολογία του και πῶς καθορίζονται οἱ σχέσεις του μέ τήν ἐπιστημονική και κοινωνική του ζωή. Φαίνεται ἀκόμη ὅτι ὁ σύγχρονος δυτικός ἄνθρωπος ἀναζητᾶ διέξοδο ἀπό τό ἀδιέξοδο τῆς ζωῆς του. Μέσα ἀπό αὐτήν τήν προοπτική πρέπει νά δοῦμε τό πῶς φθάσαμε στό Woke κίνημα.

6. Τί σημαίνουν όλα αυτά από όρθοδόξου προοπτικής;

Κατ' αρχάς, η Όρθόδοξη Έκκλησία και μάλιστα ο χώρος αυτός ο οποίος κυριαρχείται από την Όρθόδοξη σκέψη δέν γνώρισε, σέ καθολικό επίπεδο, αναγεννήσεις, διαφωτισμούς, ρομαντισμούς, μοντερνισμούς, μεταμοντερνισμούς, αλλά διακρίνεται για μιά σταθερότητα. Αυτό συμβαίνει, γιατί από την αρχαία ακόμη εποχή ή έλληνορθόδοξη παράδοση δείχνει έναν τρόπο ζωής πού βρίσκεται στό μέσον μεταξύ του άτομισμού και του κολλεκτιβισμού, όποτε δημιουργεί αληθινές σχέσεις και ολοκληρώνει τον άνθρωπο. Έτσι, ή Όρθόδοξη Έκκλησία κινείται πέρα από τον Μοντερνισμό και τον Μεταμοντερνισμό.

Βεβαίως, έχουμε κατά καιρούς και στον δικό μας χώρο επιδράσεις όλων αυτών των ρευμάτων. Μέ άλλα λόγια, υπήρξαν άνθρωποι πού μετέφεραν απόψεις του Διαφωτισμού, του Ρομαντισμού, του Μοντερνισμού και του Μεταμοντερνισμού, μέ την διαφορά ότι αυτοί οι «μεταπράτες» μετέφεραν τίς ανάλογες ιδέες πού επικρατούσαν στον δυτικό χώρο, μέ καθυστέρηση πολλών ετών, και συνήθως αυτοί οι άνθρωποι αγνοούσαν τό βάθος της έλληνορθοδόξου παραδόσεως.

Πράγματι, ενώ τον 19^ο αιώνα στην Δύση επικρατούσε ο Ρομαντισμός, στην Ελλάδα αναπτυσσόταν ή μεταφερόταν τό πνεύμα του Διαφωτισμού, μέ την επιστροφή στην αρχαία Ελλάδα. Ένω τό τέλος του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνας στην Δύση επικρατούσε ο Μοντερνισμός, στον τόπο μας κυριαρχούσε ο Ρομαντισμός, ο Μοντερνισμός ήλθε μέ καθυστέρηση πολλών ετών. Επίσης, ενώ στην εποχή μας στην Αμερική παρατηρείται κρίση του Μεταμοντερνισμού και αναζητάται ή βοήθεια της έλληνορθοδόξου παραδόσεως σχετικά μέ την έννοια του ανθρώπου και τίς σχέσεις του μέ την όλη κοινωνική ζωή, στην χώρα μας αρχίζει νά έρχεται τό ρεύμα του Μεταμοντερνισμού, ως πλουραλισμού και συγκρητισμού.

Έπειτα, όσοι μεταφέρουν τίς ιδέες των δυτικών ρευμάτων στον χώρο μας αγνοούν την εύρωστία και την δυναμικότητα της Έλληνορθοδόξου Παραδόσεως, γιατί αν την γνώριζαν, όπως εκφράζεται στα έργα των μεγάλων Πατέρων της Έκκλησίας και όπως βιώνεται σήμερα στίς καλά οργανωμένες εκκλησιαστικές κοινότητες (μοναστηριακές και ένοριακές), τότε θά την εκτιμούσαν και θά την προσέφεραν ως απάντηση και λύση στίς αναζητήσεις των δυτικών ανθρώπων.

Πάντως, ο Διαφωτισμός, πού ήταν απόρροια της Αναγεννήσεως και δημιούργησε διάφορες ανακατατάξεις στον δυτικό χώρο, μέ την εμφάνιση νέων ρευμάτων και κινημάτων, δέν έλυσε τά βασικά όντολογικά προβλήματα του ανθρώπου. Αλλά και ή Μετανεωτερικότητα μέ την «άμφισβήτηση της αύθεντίας», «τήν κατάρρευση της λογικής

τάξης» και «τήν απώλεια τοῦ ἀναγνωρίσιμου» καταλήγει στό woke culture κίνημα πού εἶναι ἄρνηση τῶν πάντων.

Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία δέν εἶναι ἓνα ἐποχιακό κίνημα, ἀλλά εἶναι ἡ ἀποκάλυψη καί φανέρωση τοῦ ζῶντος Θεοῦ, ὁ Ὅποῖος ἀνακαινίζει τά πάντα, γι' αὐτό καί ὁ ὀρθόδοξος Χριστιανός εἶναι πάντα νέος, ἐπειδή κρατά τήν παράδοση πού εἶναι ζωή καί ὄχι συντήρηση καί δέν αἰσθάνεται «κορεσμό».